

Külvárosi '56*

A sokoldalú szerző – ezt e folyóirat olvasóinak aligha kell bizonygatni – tudtommal először írt mikrotörténeti „műfajban”. (A precizitás kedvéért: négy éve, a Heilauf Zsuzsanna szerkesztésében megjelent *Kenyér és tank* című kiadványban, amely ugyanezt a témát tárgyalja, Feitl mostani kötetéből két fejezet már megjelent.)

A szerző mikrotörténetei a XVIII. kerületről, annak két részében lejátszódott eseményekről szólnak, tehát helytörténeti, településtörténeti munkák. Bár a szerző meghatározása szerint csak részben azok, mivel ő maga nem tűzte ki célul a kerület 1956-os történetének átfogó összeállítását. Valóban, Feitl nem monográfiát írt a kerület 1956-os történetéről, vagy ezen belül valamilyen forradalmi csoport cselekményéről, hanem csakis olyan kerületi események rekonstrukciójára tett kísérletet, amelyekről levéltári források (legfőképpen peranyagok) állnak rendelkezésre. (A pontosság kedvéért: a kötet első része helytörténeti összegzés az 1949 és 1956 közötti időszakról.) Ebben eltér a Budapest forradalmáról szóló többi mikrotörténeti munkától, amelyek szerzői az egyes kerületekben vagy városrészekben működő felkelőcsoportok tevékenységének feltárására tettek kísérletet.

Az eddigi kvázi helytörténeti kiadványok azonban csak kevés érintették a peremkerületeket, ezt a hiátust legalább mérsékeli ez a kötet. A külső kerületek közül leginkább Csepel, Pesterzsébet és Újpest 1956-os múltja a legismertebb, nem véletlenül: ezekben a városrészekben vált a legjelentősebbé a helyi politika és a fegy-

* FEITL István – *Mikrotörténetek Pestszentlőrincről, Pestszentimréről – 1956* Napvilág Kiadó, Budapest, 2011. 270 p.

veres ellenállás. De e kötet meggyőzően bizonyítja, hogy 1956-ban a XVIII. kerületben is fontos – ám eddig kevésbé ismert – események zajlottak le.

Arra, hogy milyen sajátosságai vannak a külvárosi forradalmi jelenségeknek, csak a további kutatások fogják megadni a választ. (A peremvárosiak jelentős erőkkel vettek részt a belső kerületekben zajló forradalom történéseiben is – ahogy ezt a szerző is megemlíti.) Annyi már most is bizonyítottnak tűnik, hogy a külvárosokban – a központ távolsága miatt – hamarabb artikulálódtak az önállósodási törekvések, szinte már a forradalom kirobbanása után beindult a helyi önszerveződés, a hatalmi struktúrák átalakulása. Ezzel összefüggésben napokkal korábban elkezdődött az ancien regime fontosabb helyi bázisainak (rendőrkapitányság, pártszékház) ostroma.

A XVIII. kerületben, ahogy Feitl kötetéből kiderül, szinte rendhagyó módon elmaradt a rendőrkapitányság ostroma, viszont a pártházé (október 25.) annyira jelentős esemény volt, hogy a szerző ennek egy teljes fejezetet szentel. Sajátossága abban állt, hogy a kikerkező rendőrség a civil fegyvereseket támogatta az ostromban, s ez döntötte el a küzdelmet. A rendőrség és a felkelők ilyen mérvű egymásra találása valószínűleg példátlan a forradalom történetében, különösen annak első szakaszában. (Azt a szerzői kommentárt nem tartom kellően megalapozottnak, hogy a pártházak megtámadásának mintáját „egyfelől a fegyvereket őrző épületek megtámadása, másfelől a *Szabad Nép* székháza elleni támadás adta”. 39.)

Úgy tűnik, mintha a XVIII. kerületi rendőrök nem is ugyanahhoz a szervezethez tartoztak volna, mint az országszerte szolgálatot teljesítő társaik: az ostromot megelőzően csak nézték a szovjet emlékmű ledöntését a kerület főterén. Nem véletlen, hogy Pap Sándor alezredes, rendőrkapitány a helyi történetek egyik főszereplőjévé vált, akinek irányításával már akkor, október 25-én megalakult a helyi nemzetőrség – csaknem egy teljes héttel korábban, mint a Király Béla honvéd tábornok és Kopácsi Sándor rendőr ezredes által vezetett országos Nemzetőrség. (Pesterzsébeten is a forradalom első napjaiban alakult meg a helyi nemzetőrség.) Abban nem értek egyet a szerzővel, hogy ez a XVIII. kerületi nem-

zetőrség az október 31-én megalakuló Nemzetőrség elődjének is tekinthető (32.), mivel ez utóbbi szervezet semmiben nem szolgált mintául az előbbinek, sőt Király Bélának valószínűleg nem is tudtak a Pap Sándor által vezetett kötelékről.

Az MDP-szervezetek gyors szétesése után viszont ugyanaz történt, mint szerte az országban. A munkahelyeken döntő változások történtek: megalakultak a munkástanácsok, és a régi rendszer hívei közül többeket eltávolítottak az üzemekből. Az állampárt szétesésével ebben a kerületben is szerveződni kezdtek a diktatúra kialakulásakor ellehetetlenített pártok, amelyeknek a tagjaiból megválasztott Forradalmi Bizottság koalíciós vezetése igyekezett megoldani a lakosság problémáit.

Ahogy Feitl kötetéből kiderül, a kerület népe nemcsak a diktatúra lebontásában és a demokrácia kibimbóztatásában vett részt, hanem az ország függetlenségének védelmében is. Az októberi szovjet beavatkozás idején a spontán módon összeverődött tömeg barikádokat emelt, majd a felkelők többször is halálos áldozatokkal járó tűzharcot vívtak a megszálló csapatokkal. A novemberi intervenció után november 8-ig harcoltak az óriási túlerőben lévő szovjet katonák ellen. Kiderül az is, hogy Pestlőrinc védelmében Renner Péter vezetésével egy viszonylag nagy létszámú (az egyik forrás szerint hatvanfőnyi) corvinista osztag is részt vett. Minderről eddig egyáltalán nem volt tudomásom, így tíz éve megjelent *Corvinisták 1956* című terjedelmes kötetemben említést sem tettem róluk. Renner Péterről több életrajzot írtam, ezek szerint hiányosan. (Mindezekről Feitl tapintatosan nem tesz említést, de ez sem enyhíti a bosszúságomat, hogy nem láttam akkoriban ezt a periratot.)

A kötet két fő részből áll. Eddig főleg az *Események* részről írtam, ennél valamivel terjedelmesebb a *Vizsgálatok* címet viselő, amely a rendőrségi vizsgálatok és perek aspektusából törekszik a tények rekonstrukciójára.

A XVIII. kerület 1956-os szerepét az ottani forradalmárok elleni számos per és a súlyos ítéletek is igazolják. Összesen hat halálos végzés született, ebből három vádlottat az ítélet-végrehajtó kezére adtak, a másik három egykori felkelő azonban már külföldön élt, velük szemben csak távollétükben hirdették ki a verdiktet. A

tragikus fejlemények között üdítő olvasni, ahogy a megtorló hatóságok bosszankodnak ezen. Ez azonban nem egyedi történet; az 1956 utáni megtorlás idején – ha nem is gyakran – előfordult, hogy a legsúlyosabb ítéletet a vádlott távollétében hozták.

A helyi Forradalmi Bizottság elleni per viszont több szempontból is rendkívüli volt, legalábbis én nem láttam ehhez hasonlót. Az elsődrendű vádlott, dr. Balogh György a hatóságok gondatlansága folytán betegségben meghalt. Még ezt megelőzően dr. Kelemen Endre igazságügyi orvos szakértő így figyelmeztetett: „A vádlottnak régen kórházban volna a helye. Egészségügyi állapotának nagyfokú rosszabbodása annak köszönhető, hogy az orvos véleménye csak arra való, hogy azt az iratokhoz csatolják.” Ez számomra azért meglepő, mert dr. Kelemen számtalan periratban szerepel, de mindaddig nem találkoztam olyan megnyilvánulással, amely akár a legcsekélyebb mértékben bármely vádlott érdekét szolgálta volna. Az is csak ritkán fordult elő – legalábbis azon periratok között, amelyeket láttam –, hogy a vádlottak, esetünkben a Forradalmi Bizottság egykori tagjai egymást támogató vallomásokat tettek, s ezzel az ügyész dolgát igencsak megnehezítették, a bíróság is alig talált fogást rajtuk. Mi több, a tárgyalás során a bíróban tisztelet ébredt több vádlott iránt!

A szerző a perek elemzését is elvégzi (főleg az *Epilógusban*), és kimutatja, hogy a hatalom voltaképpen öngólt lőtt a Forradalmi Bizottság tagjai elleni perrel, hiszen a történetek inkább megnehezítették, fékeztek a konszolidációt, és erősítették az MSZMP-vel szembeni ellenérzést. Értékelése szerint a nyomozók ebben az ügyben mindvégig dilettáns módon jártak el. Elfogultságukat, légből kapott következtetéseiket a vádirat összeállítója is átvette, így „egyenesen fércmunkát” tett le az asztalra. Ellenben a bíróság a konkrét cselekedetek megítélésére koncentrált. Így a forradalmi szervezetek tevékenységét lényegesen pozitívabbnak ítélte. Egy eljárás megítélésének ilyen változása távolról sem tipikus, eddig kutatásaim során hasonló esetet nem tapasztaltam.

A szerző említést tesz statáriális eljárásokról, amelyek főleg a fegyverrejtegetőket fenyegették. Akadtak tragikomikus és balserencsés esetek. Az utóbbiak közé leginkább az az alkalom sorolható, amikor egy munkásnál a karhatalmisták olyan fegyvert

találtak, amely már hónapokkal a forradalom előtt is a padlásán hevert. Ez a fegyver egy tisztól származott, aki részegen eldobta. A munkás hazavitte, de nem nyílt módja visszaadni a gazdájának, beszolgáltatásával pedig súlyosan ártott volna neki. Így ítélték el tíz évre, 1957-ben.

A megtorlás fontos részesei voltak a munkásörök. Tettvagyukra mi sem jellemzőbb, mint az a példa, amelyet Feitl megemlít: a villamosra váró embereket – mint holmi csoportosulást – igazoltatni kezdték.

A kötetben a forradalom egyes XVIII. kerületi személyiségeinek jellemvonásai is megmutatkoznak. Különösen érdekes a korábban már említett rendőrkapitány, Pap Sándor alezredes esete. Pap a helyi MDP-székház ostromakor – noha korábban a pártfunkcionáriusokat ellátta fegyverrel és rendőri segítséggel – a tömeget támogatta, hihetőleg a vérontás elkerülése érdekében. Ahogy a kötetből kiderül, a forradalom leverése után belépett az MSZMP-be, sőt komoly pártfunkciót is kapott, amellet hogy a beosztását is megtartotta. Utóbb, a vizsgálatok idején azonban őt is meggyanúsították, de végül fegyelmivel és nyugdíjazással megúszta.

A felkelők közül talán Tutsch József volt a legkülönösebb személyiség. Az első szovjet bevonuláskor – az ő vallomása szerint – félrevezette a szovjeteket, akik így letértek a Budapest központjába vezető útról. Részt vett a barikádépítésben, a kerületi pártház ostromában, majd a novemberi fegyveres ellenállásban. Számomra meglepő, hogy a hatóságok nem tudták rábizonyítani a Köztársaság téri eseményekben való részvételét, hiszen erről fotó is készült. Mindenesetre 1957 februárjában beszervezték. Jelentései valószínűleg igen csekély hírértékkel szolgáltak, emellett többször is dekonspirálta magát. Mindezekért elindították ellene az eljárást. A szerző azt is megemlíti, hogy igyekezett másoknak nem ártani, ugyanakkor „vallomásai már-már vakmerően őszinték” voltak. Halálra ítélték és kivégezték.

A fentiekben túlmenően számos más kerületi történések is szerepelnek a kötetben 1956 kapcsán. Például az, milyen út- és épületkárok keletkeztek a harcok következményeként, kiket értek csekélyebb retorziók, kirúgások stb. De még olyan részletekről is

kaphatunk információkat, 1957 tavaszán mennyire ugrott meg 1956 tavaszához képest a hittanra beiratkozások száma.

Összességében elmondható, hogy Feitl István rendkívül alapos és szakszerű történelmi munkát végzett. Ám a kötet szerkesztése, sajnos, távolról sincs ezzel arányban. A mű olvasása nehézkes, részben amiatt, hogy a mikrotörténetek főszövege lábjegyzetbe illő részletekkel (például a jegyzőkönyvek dátumával) van terhelve, de felépítése egyébként sem könnyen áttekinthető. Ezt összegzésekkel, táblázatokkal orvosolni lehetett volna. Leginkább azonban a névmutató hiányzik.

Eörsi László